

Sigrun Roßmanith

PUTOVI I STRANPUTICE ŽENSKOG NALAŽENJA IDENTITETA

Naslov originala: Sigrun Roßmanith, *(Um) Wege Weiblicher Identitätsfindung* u Elektra und Ödipus (izd. Anton Szanya), Picus Verlag Wien 1995.

*Ja jesam. Ali sebe nemam.
Stoga tek ćemo biti.*
Ernst Bloch

PREMIJERE

RAZGOVOR

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

AKTUALNOSTI

TEORIJA

NOVE KNJIGE

SJECANJA

DRAMA

Traganje za vlastitim identitetom, kao karakteristika ljudske individualizacije, počesto se kod žena izražava kao ambivalentna rastrganost između samoostvarenja daleko od tradicionalne uloge "žene ljubavnice, žene koja radi i žene starateljice" i "postojanja i življenja za druge". Doduše, u vremenima kulturnog i društvenog preokreta tradirani se klišeji uloga dovode u pitanje, ali svjesno odbijanje majčinske uloge i prije se, kao i sada, smatra kompenzacijom u smislu faličkog rivalstva. Ako već stvarnost ne izlazi ususret individualizacijskim željama žena, barem su se uspjela revidirati shvaćanja koja se tiču ženskog samosnalaženja. Psih analiza kao "djelo jednog muškog genija" zacrtala je biloški utemeljen koncept žene i ženskosti usredotočen na faličku manjevrijednost, tretirajući njezine jakosti kao nadkompenzacije, a njezine slabosti kao komplekse zavisti i manje vrijednosti. Žena se ili morala pomiriti sa svojom "manjkavošću", potražiti više ili manje neurotska zamjenska rješenja, ili raznolikim odustajanjima i uskratama pronaći put do "zrele ženskosti".

Nasuprot tomu, suvremene teorije o ženskom pronalaženju identiteta žene shvaćaju kao samostalnu potragu za "nepatvorenim" ženskim JA opterećenu raznolikim sociokulturnim zaprekama.

Na osnovi odabranih ženskih likova iz mitova, umjetnosti i književnosti predstaviti ćemo primjere ženskih

individualizacijskih oblika, njihove pozitivne aspekte i njihove slabe strane. Antigona, ideal ženske odvažnosti i odlučnosti, umire neshvaćena u beskompromisnom suprotstavljanju. Lulu ili Carmen, utjelovljenja muške erotske fantazije i straha od kastracije, nude ženama – privremeno ili zauvijek? – primamljivo skrovište. Žena lezbijka zaobilazi u svojoj ljubavi patrijarhalan, falički svijet i ostaje u naoko neopasnim i bezazlenim prostorima. Elektra se kreće ubilačkom stranputicom i kao žena idealiziranom fiksacijom za oca ostaje oštećena svojom mržnjom spram majke.

Antigona Al' ne za mržnju, već za ljubav roditelja

Sofoklova *Antigona* (442. godina pr. Kr.), antička tragedija, počinje jadikovkom Edipovih kćeri, Antigone i Izmene, zbog zakona koje je uveo Kreont, tebanski vladar. Njihov brat Polinik leži mrtav na bojištu. A da bi pokojnika kaznio zbog izdaje rodnoga grada, Kreont je zabranio da se pokopa njegovo tijelo. Izmena se izgovara kako one nisu muškarci: "Al' na pameti imat treba: ženske smo / S muškarcima se stoga borit nećemo", no Antigona zahtijeva da, unatoč zabrani, pokopa brata. Osjeća se obvezna prema jednom višem zakonu:

“Al’ ne za mržnju, već za ljubav rodih se.” Izmena, koja nije kao Antigona krenula za svojim ocem Edipom u izbjeglištvo, nego je ostala u Tebi, poznaje i slijedi običaje koje je propisao Kreont, pokorava se patrijarhalnom društvenom poretku, prema kojemu muškarci vladaju, a žene slušaju. Kada Antigona u najvećoj tajnosti pokapa Polinika, najprije se smatra da je to mogao učiniti samo muškarac. I Antigona, prisiljena priznati, u svojem priznanju koristi muškim zamjeničkim oblikom. Je li Antigona identificirana “na mušku” ili Sofoklo zaprepasten ističe muški karakter svoje protagonistice? Bilo kako bilo, zbor potvrđuje Antigonine karakterne crte i dovodi ih u vezu s onim oca joj Edipa: “Od oca divljeg divlja ti se kaže ćud u djevojke...” Kreont, predstavljen kao osvetoljubivi tiranin koji nema nikakva razumijevanja za ljubav svojega sina Hemona prema Antigoni i koji suprugu naziva naprosto “oranicama... uz grad što su”, u stalnom je strahu da bi ga žena mogla nadjačati: “Sad ja bih žensko bio, a muškarac ta, / Tu obijest njenu kazan ‘vako da mine’.” Njegova nesposobnost da shvati muško-žensku dvojnost dovodi ga do sloma i do Antigonine smrti. Njegova supruga umire s kletvom na usnama upućenom njemu, njegov sin Hemon počinio je samoubojstvo. Antigona se u posljednjem činu vraća jednoj od tradicionalnih ženskih uloga, tuži se što će umrijeti kao djevica. Kad je Kreont završava u grobnicu, ona se, “živa u grobu”, vješa.

Simbol ženske odlučnosti

Sofoklova Antigona na mnogo se načina razmatrala kao zoran prikaz golema precjenjivanja i apsolutiziranja “muških” vrijednosti (moć, sila, podjarmljivanje, *ratio*), a spram takozvanih “ženskih aspekata života (instinkt, obiteljske veze, ljubav). Antigonino zadivljujuće držanje, “beskompromisno-neizbježno” suprotstaviti se vladajućem zakonu koji zastupa muškarac, učinilo ju je simbolom odvažno odlučnih žena. Antigona utjelovljuje suprotnost onog stereotipa ženskosti koji možemo nazvati “podnosećim i služećim”, a koji se promiče tradicionalnom slikom žene i majke. Svojom odvažnošću ostvarivanja autentičnosti, hrabrošću prkositi i oprijeti se uobičajenoj atribuciji ženskih uloga, Antigona predstavlja ideal ženske autonomije. Nepopustljivu nakanu ostati vjerna samoj sebi, pronaći put prema vlastitom identitetu u smislu autentičnog samoostvarenja i iz-

gradnje “nepatvorenog JA” – to možemo susresti samo kod vrlo malog broja ljudi. A žene su još k tome sklone od muškaraca prilagoditi se potrebama drugih i zapostaviti ono vlastito.

Žrtvovanje Antigone služilo je u Sofoklovoj drami u smislu obnove ili ponovne uspostave “muške časti, koja bi bila ugrožena kad bi se tebanski kralj pokorio ženskom načelu. Ali bilo bi pojednostavljeno kada bismo istaknuli samo tu perspektivu Sofoklove tragedije – Kreont zastupa negativan, moralistički zakon, Antigona, nasuprot tomu, osjećajnu žensku stranu. Jer Antigona je i simbol ženskog mazohizma, kao što predstavlja i “tragičan ženski subjekt, unutar kojega su nerazdvojivo povezani samoostvarenje i samozator”.

Spoj ženskog i mazohizma, koji se ogleda u onoj situaciji u kojoj je žena “kastrišana, koitirana ili gdje rađa”, potječe od Freuda. On je ženski i moralni mazohizam izveo iz primarnog “užitka u boli”, misleći da se djevojčice, da bi došle do zrele ženskosti, moraju odreći svojeg agresivnog stajališta. Time one odlučno koračaju u mazohizam i ne mogu a da svoju agresiju mazohistički ne usmjere protiv samih sebe. Bol, poniženje i nedostatak zadovoljenja karakteriziraju žensku ulogu. Sposobnost žena da zapostave vlastite potrebe, da podnose bol u službi nekog višeg cilja, nije, prema mojemu shvaćanju, nešto što nužno pruža užitak, nego nešto što se prihvaća kao neizbježno, počesto i kao nešto što je samo po sebi razumljivo. Nedvojbeno je: s materinstvom je povezano prilagođavanje zahtjevnijim životnim uvjetima, a takvima je žena više izložena od muškaraca. U svakom slučaju, pogrešno je altruizam (potreban u ovakvoj situaciji) izjednačavati s mazohizmom.

Iz perspektive razvojne psihologije “nepatvoreno” osjećanje vlastite vrijednosti rađa se uz pomoć pronicljiva oživljavanja i poticanja individualno-dijaloškog potencijala djeteta, koje se voli za volju njega samog, a ne samo jer je tako primjereno. Isto tako nužne su i odgovarajuće frustracije i svijest o granicama. Ljudi koji se refleksno prilagođavaju drugima, koje stalno mijenjaju, preuzimaju njihove vrijednosti. Čine to iz bojažljive nesigurnosti. Njihovo “povremeno JA” labilno je i potrebna mu je – pa i po cijenu vlastite samopredaje – stalna izvanjska potpora i priznavanje.

Iz slika i autobiografskih bilježaka slikarice Paule Moddersohn-Becker (1876. – 1907.) isijava antigon-

sko životno stajalište o odlučnosti ustrajati u samoostvarivanju. Oporbenjačka i samovoljna, išla je svojim putem kao žena i kao umjetnica. Začudo, "ženski pokret" smatrala je "nelijepim" i nepoželjnim", iako je upravo takva kakva je bila utjelovljavala njegov ideal. Budući da je bila kći iz "viših slojeva", imala je rijetku sreću stjecanja odgovarajuće naobrazbe. No ona je ipak vrlo rano okrenula leđa akademskom umjetničkom krugu i priključila se, privučena surovim močvarnim krajolikom, umjetničkoj koloniji iz sela Worspidea (koja postoji od 1895.). Njezini autoportreti pokazuju nam neustrašivu ženu koja se smiono suprotstavlja životu. Osobito je snažan njezin "Autoportret na 6. godišnjicu braka": gola i trudna, ruku ovijenih oko trbuha, plaha i savršeno svjesna te upućena u tajne svojega tijela. Slikala je bez ikakva uljepšavanja, katkada i ružno, odbijajući one kliktaive i uznosite tonove jugendstila. Kao nesvjesna začetnica novoga, što se tek poslije spoznalo, koja se kretala strujom protivnom tradicionalnom umjetničkom ukusu *fin de sieclea*, za života je uglavnom bila neshvaćena. Njezin brak s dvanaest godina starijim Ottom Modersohnom, koji je prepoznao njezin talent i cijeloga života podupirao i potpomagao njezinu osobnost, obećavao je postati harmoničnom vezom, ali ta je veza ipak, iako se konačno održala, jedva odolijevala Paulinu silnu nagonu za slobodom i njezinoj želji za samoostvarenjem. "Sada proživljam neobično vrijeme. Možda najozbiljnije u cijelom životu... Osjećam da se ljudi preplaše kad me vide, a ipak, moram dalje. Ne smijem natrag. Snažno žudim dalje i naprijed, baš kao i vi, ali unutar svojega duha i unutar svoje kože i onako kako ja mislim." Njezin muž koji je, iako shrvan bolom, nije ni u čemu ograničavao, zabilježio je u svojim dnevničkim zabilješkama: "Egoizam. Bezobzirnost je nova bolest. Nietzsche otac. Suprotnost kršćanske ljubavi prema bližnjem. Mislim da je strašno, barbarski, brutalno misliti samo na sebe, skrbiti za sebe, nogama gaziti druge... Jesu li sve nadarene žene takve?" Nakon određenog lutanja, Paula Modersohn-Becker vratila se svojem braku: "I ja sam postala drugačija, ponešto samostalnija i ne više puna iluzija." Tri tjedna nakon rođenja kćeri, tridesetjednogodišnja Paula umrla je od posljedica upale pluća. Odvažnost i samoostvarivanje okarakterizirali su njezin uzburkani i kratki životni put, srodan životnome putu žene koja je još mnogo prije živjela samovoljno, Caroline Schlegel-Schelling (1763. –

1809.), koja se, nasuprot društvenim moralnim etiketama, s četrdeset godina odvažila na (svoj treći!) brak iz ljubavi s dvadeset godina mladim filozofom Friedrichom Wilhelmom Schellingom. Njezina je krilatica bila: "Želim biti sretna unatoč bogovima i ljudima."

Život u proturječju – smrt u beskompromisnosti

Godine 1804. Friedrich Hölderlin idealizirao je Antigonu u njezinoj čistoći i neslomljivom protivljenju kao "najkrasniju prirodu kojom se krasi djevice". I Hegelova naklonost prema "sofoklovskoj Antigoni" bila je jednaka "sanjarskoj mladenačkoj ljubavi". U svojim "Predavanjima o filozofiji religije", godine 1832., Hegel oštroumno razjašnjava "sukob dviju najviših čudorednih snaga", koje zastupaju Antigona i Kreont: "Obiteljska ljubav, ono sveto, duševno, osjećaj, pripadnost... u koliziji su s državnim pravom... Smisao je vječne pravednosti da oboje trpe nepravdu jer su pristrani i jednostrani, ali tako su i oboje u pravu." Svaka strana ostvaruje samo svoje pravo i gubi "sporazumnu valjanost", skamenjuje se u beskompromisnoj apsolutnosti.

Antigona Jeana Anouilha pozdravljena je 1946. godine kao "drama otpora s antičkim ključem", posvjedočivši kako se "čovječnost usprotivljuje teroru". Poslije je otkrivena još jedna strana drame: Antigonina privrženost apsolutnom, njezina beskompromisna volja, "izazovna nevinost kojim se opire i kojom se odriče stvarnosti – sve to puno je patosa egzistencijalnog junaštva kojima se jedan naraštaj mogao oduševiti, dok danas tome možemo pridodati još i prizvuk pubertetskih budalaština". Iz te perspektive postaje očito koliko je kratak put od autentičnog samoostvarenja do beskompromisne apsolutne nekritičnosti i uvjerenosti u vlastitu nepogrešivost, gdje vrijede jedino još vlastiti zakoni, prema kojima društvo treba misionarski preodgojiti i prema kojima oni koji misle drugačije samim time postaju neprijatelji, kao što je to slučaj s terorizmom i anarhizmom.

Unutar takva "Antigonina naličja" živjela je i radila Ulrike Meinhof, pripadnica nasilničke, ljevičarski orijentirane skupine, jedna od vođa terorističke Frakcije Crvene armije. Kao dijete odrasla blizu koncentracijskoga logora Buchenwalda, "vrijeme strahota i užasa" doživjela je posredno i na svojoj koži u ozračju pokreta otpo-

Jean Anouilh, *Antigona*, HNK Zagreb,
1997. / Mirta Zečević i Vanja Matujec

ra kojemu su pripadali i njezini roditelji. Cijeloga života pokretao ju je strah kako zatajiti roditeljsku generaciju i šutnjom natovariti krivnju na sebe. Ispočetka je Frakcija Crvene armije još proklamirala nenasilje, "pregovaranje umjesto zveckanja oružjem", na poslijetku se ne ustručavajući ni obračuna sa svojim protivnicima, predstavnicima vladajućih zakona. Ubojstva "svinja vladajućeg sustava" imala su političko opravdanje, "samo po sebi razumljivo je da je dopušteno i oružje". Skupina Baader-Meinhof", kako je Frakcija Crvene armije nazvana u medijima, uistinu je utjecala na presudne državne promjene, ali ne u željenome smislu. Pojam unutarnje sigurnosti naglo je postao najhitnijim ciljem. Konačno je "osvetnička država uzvratila novouvedenim protuterorističkim zakonima i konstituiranjem Saveznog kriminalističkog ureda. Mnogi su u Meinhoferovoj gledali "monstruozno oličenje zavedene žene", koja se zaslijepljena političkom ideologijom, "živa zakopana" u strogo čuванom zatvoru – poput Antigone – objesila godine 1976. Izvan svoje "oružane borbe", kao majka dviju djevojčica, odvažno se trudila da ih skloni na sigurno, uz opasnost po život, prije nego što je uhićena. Prije duševnog i tjelesnog sloma u izolaciji, još ih je pokušala ohrabriti i učiniti im shvatljivom cjelokupnu situaciju: "Ej, mišići! Stisnite zube. I ne mislite na to kako vas obuzima tuga, kako vam je mama u zatvoru.

Uopće je bolje biti bijesan nego biti tužan..." Njezini destruktivni postupci bili su obrana pred tugom i očajem. Oni su bili pokušaj da se svom snagom obrani od premoći kojoj čovjek ni pod koju cijenu ne smije biti nemoćno izložen, ne želi li da ga sustigne prokletstvo nenamjernog pasivnog promatrača. "Svime što je učinila, koliko god to bilo neshvatljivo, mislila je na nas." Iz te se perspektive Antigona može sagledati kao možda pomirljivija, ali isto toliko beskompromisna žena kao što je bila Ulrike Meinhof. I ona se u ime ljubavi usprotivila vladajućem zakonu, demonstrativno dovevši situaciju do proturječja. U ovom se slučaju želja za samoostvarenjem dovedena do apsoluta isprepleće s misionarskom intencijom, a i jedno i drugo pri neuspjehu završavaju samozatiranjem.

Sputana "očeva kći"

U mitu se Antigona pojavljuje kao Edipova kći, koja nakon što se Edip sam osljepljuje – pokora koju je sebi nametnuo nakon incesta s majkom Jokastom počinjena u neznanju – postaje njegovim vodičem i pratiljom na putovanju.

Ninon Äuslander, treća žena Hermanna Hessea, mogla bi poslužiti kao primjer za spomenuti aspekt

Antigone. Ninonin rani uzor, kako je sama priznala, bio je otac, koji je pokazao neuobičajeno veliko razumijevanje za inteligenciju i samostalnost svoje kćeri. Kad je umro 1919., za nju se i za njezine dvije sestre srušio svijet: "Bile smo kćeri i ostali smo kćeri i kad oca više nije bilo. Nikada nismo izgubile čežnju da poštujemo i obožavamo, da se oslanjamo na nekog." Žene poput njezine majke nisu joj dostatan identifikacijski objekt i više je puta napisala u svoj dnevnik: "Mrzim žene." Njezin život s Hesseom iziskivao je od nje kao posrednice između književnog vrta čudesa i stvarnosti "život pod kapom neprimjetnosti", "stalno biti tu kao da me nema". U braku koji je protjecao uzdrman čestim raskidima i razdvajanjima od osamnaest godina starijega Hermanna Hessea, koji se vrlo nevoljko odlučio na taj brak, ona je uskoro postala prijeko potrebna potpora svome mužu. Hesse zbog sve razbuktalije bolesti očiju više nije mogao sam čitati i Ninon mu je pročitala više od tisuću knjiga – slično kao što je Clara Wieck kao pijanistica Robertu Schumanu nadoknadila ozlijeđenu ruku, tako je i Ninon Äuslander Hesseu nadoknadila vid: "Ako sam kao ona koja glasno čita samo posrednik, samo nadomjestak za Hermannove bolne oči... sve to ipak prolazi kroz mene." Cilju ove idealizirane životne zajednice Ninon je žrtvovala želju za vlastitom djecom. U mračnim trenucima depresije, došla je do poraznog uvida: "Ja sam svakodnevnica i pripadam Hermannu kao i reumatizam, bol u očima i ostalo. To može biti čašno, ali često se jedva daje podnijeti." Možda je ona u svojoj idealiziranoj fiksciji za oca zanemarila ili propustila ispunjenje vlastitog autentično življenog života i doživotno služila kao "očeva kći".

Freud je svoju kćer Annu, koja mu je bila prijeko potreban oslonac, nazivao "moja Antigona". Ona je obavljala najintimnije stvari, na primjer, jedina je vladala tehnikom namještanja proteze čeljusti, koja je Freudu postala nužna nakon bezbrojnih operacija raka jezika. Kad je Freud u kasnim godinama odustao od pojavljivanja u javnosti, Anna se pojavljivala na međunarodnim kongresima, čitala njegove tekstove, preuzimala nagrade i priznanja. Bila je "očev glas", bila je najtješnje povezana s njim i ostala mu odana do kraja. Normativ "ideala nesebične ljubavi priskrbio je Anni Freud i okove. Freud je i te kako bio svjestan toga, tako je i pisao u pismu Lou Andreas-Salome 11. prosinca 1927. godine: "Anna je divna, dobra i duhovno samostalna, ali ne-

ma seksualnog života. Što će početi bez oca?" Jesu li erotika i seksualnost za Annu uistinu ostale "žive zakopane", kao što se otac pribojavao? Iz njezine biografije doznajemo samo da je poslije živjela zajedno s Dorothy Burlingham i njezino troje djece, a sama se nikada nije udala i ostala je bez djece.

Christa Rhode-Dachser naziva ove netom opisane životne krokije "kćerinskim egzistencijama", koji ženama, osim kao suprugama i majkama, ne ostavljaju samostalnog i slobodnog mjesta za autonomnu egzistenciju. "Kćerinska egzistencija žene tako neočekivano zadobiva egzistencijalno značenje nositeljice očinskog (muškog) idealnog JA, a time i temelja očinskog (muškog) identiteta." Time žena zauzima "komplementarnonarcističku poziciju" u smislu "dopunskog određenja" muškarca, idealizira ga i sama narcistički sudjelujući u tom odsad moćnom drugom. Ona partnerom poništava svoje idealno JA i zatim ga sa zanesenošću potvrđuje u njemu. Fantazma pri tome glasi: "Ja sama sam nepotpuna, ali Ti, Otac (Muškarac), savršen si, i ja imam udjela u Tebi. U tom sudioništvu potpuna sam, cjelovita ili čak grandiozna." Pri tome se radi o "samoobjektnom odnosu" na temelju narcističkog isprepletanja. Takva vrsta stapanja s idealiziranim drugim, kao i bezuvjetno podređivanje, mogu se shvatiti kao pokušaj da se barem kratkotrajno dopre do vlastitog identiteta. Pri tome se težište vlastitog života potpuno prebacuje u onog drugog. Ravnoteža takve veze potpuno se remeti ako jedan od partnera istupa iz sustava. Ako je žena ta koja više ne želi biti pomoćnica u ostvarivanju (za) svog "idola", nerijetko postaje bespomoćan "svežnjic" muškarca koji je digao ruke od svih kompetencija pa oslojđen ili prepušten samome sebi u potpunosti zakazuje, katkad čak i ozbiljno pobolijeva. Ako je muškarac taj koji sebi traži neku novu koja će ga potvrditi, napuštenu se jasno pokazuje njezina nenadoknadivost i dovedi u sumnju njezina tobožnja posebnost i jedinstvenost. Nerijetko se u slučaju takvog sloma pojavljuje labilno JA, koje se zbog prisile ponavljanja lijepi za onog sljedećeg narcistički potrebitog, da bi ga ponovno idealiziralo. Upravo glasoviti ljudi nesvjesno traže takve žene. "Od sada imamo samo jedno zanimanje – učiniti me sretnim! Razumiješ li što mislim, Alma? Uloga 'kompozitora' mi pripada – tvoja je pratilje koja ljubi, partnerice pune razumijevanja." Alma Mahler nadasve je važna što se tiče i djela i djelovanja svojega muža. Vrlo je pre-

sudno obilježila njegov životni put: tako je postala privlačnom narcističkom pojavom i naišla u svojem životu još nekoliko puta – da li slučajno? – na partnere s takvim zahtjevima i potrebama. Sve su to odreda bili “važni ljudi”, kojima se ona kao prosvijećena i obrazovana “femme fatal” ukazala u punom i najboljem svjetlu te im se učinila prijeko potrebnom. Franz Werfel, za koga je bila udana u svom trećem braku i čija je pokroviteljica bila kao i Oskaru Kokoschki, Walteru Gropiusu i drugima, zapisao je siječnja 1919. u njezin dnevnik: “Beskrajno Ti hvala, Alma / za bezbrojna blaženstva / Propast mi prijeti / Kad se / Tvoje ljeto / Više ne nadvija / Nada mnom! / Ono vječno mora ostati.” Tako je Alma Mahler-Werfel stalno ostala u skrbičkoj i emfatičkoj poziciji usmjerenoj na partnera. “Želja mi je pozvati ga u svoju kuću u Breitstein i okružiti ga milinom i toplinom, u nadi da će se iz velikog mira tamo gore za nj roditi snažan kreativan val.” Ipak, ona je jasno spoznala da se tu radi o korištenju, o iskorištavanju njezine osobe i o činjenici neiskorištenog vlastitog potencijala njezina zakopanog “pravog JA”. “Žena će pokraj nekog velikog umjetnika uvijek biti na gubitku. On sebe osjeća i doživljava, kao i nju, samo kao instrument kako bi sproveo i vlastitim življenjem oblikovao svoju vrstu moći i dominacije, naime svoju umjetnost. Jednom riječju: kako bi bolje mogao raditi.”

Ta upravo opisana jednostranost uzrokuje zakočenje u vezama. Ali ipak, ne bi olako s vodom trebalo baciti i dijete. Davanje, poklanjanje, uzdržavanje i skrb, koje oštro kritizira feministička strana, jer sve to ženu fiksira kao “vječitu i da(ro)vateljicu”, sastavni su dijelovi – pođemo li korak dalje – ženske sposobnosti užitka. Veza umire samo kada nastane zakočenje, kada pozicije davanja i uzimanja ostanu fiksirane pa se jedna strana profilira na račun druge.

Helene Deutsch, Freudova učenica, intenzivno se bavila odnosom otac-kći i prikazala ga na drugačiji način: ona je zastupala mišljenje da se ljubav žene prema muškarcu napaja iz dvaju izvora: iz ljubavi prema ocu i iz ljubavi prema sinu. Ovaj drugi utjelovljuje idealno JA žene koje je ona ranija nalazila u ocu. Žensko dijete, njezina kći, utjelovljuje ono što je otac ranije volio na njoj samoj. Prema mojemu mišljenju, taj koncept žene Helene Deutsch feminističke psihoanalitičarke odbacuje previše radikalno. U svakom slučaju, opravdano se kritizira to što se žena određuje isključivo s

obzirom na muškarca i u odnosu prema njemu te što se, kada se govori o njezinoj autonomiji, zanemaruju njezini “vlastiti spolni organi i vlastiti seksualni zahtjevi”, načinom kako ih je i Freud ostavio po strani u svojem konceptu žene.

Premda je to rijetko slučaj, neka ipak ne ostane nespomenuto da se katkad i muškarci potpuno prilagođuju svojim partnericama, da ih idealiziraju i dopuštaju da one dominiraju njima. Vlast žena unutar takvih veza nije tek moć unutar kućanstva, kuće i kuhinje! Nisu uvijek žene u ulozi žrtve, nego su i one koje djeluju, koje svoje partnere guraju na visoke pozicije, ne bezuvjetno po njihovoj želji, nego iz vlastita častoljublja i karijerizma u svrhu čega su opunomoćile svojega partnera. Može se mnogim čitateljicama i čitateljima dignuti kosa na glavi, ali ipak postoje i žene poput Nine Kandinsky. Supruga slikara Vasilija Kandinskog sama je za svoju životnu maksimu odabrala ono za što se obično kaže da muškarci zahtijevaju od žena: “Žena se mora povući iza muškarca i odreći se mnogočega kako bi se on mogao razviti i bezbrižno raditi. Ja sam to i učinila: zato je naš brak bio sretan, zato mi ni dana nismo bili razdvojeni tijekom cijeloga našega zajedničkog života. Ja sam Kandinskome pokušala olakšati život.” Treba spomenuti da je veza Vasilija Kandinskog s Gabrielom Münter, emancipiranom i samovoljnom slikaricom, Nininom prethodnicom – propala! Možda se, mogli bismo nagadati, Ninina maksima rodila iz potvrde da ne doživi isti ili sličan brodolom.

Žene koje staju uz bok znamenitih ljudi stajale su kao djeca uz bok idealiziranog, voljenog oca, koji ih je podupirao i pretpostavio majci čija uloga nije izgledala ni poželjna ni vrijedna truda. Za odraslu ženu taj “ambivalentan miraz”, vlastiti, visoki kriteriji i “slabost za ‘snažne’ muškarce”, predstavlja ogorčenu borbu između samopotvrđivanja i samopredaje. Ne uspije li takvoj osobi pronaći autonomna područja, područja koja ne ovise o partneru, idealizirana, rano fiksirana veza otac-kći postat će ishodištem doživotnih poteškoća unutar veza. Žena ostaje ovisna o pritiscima i o blagonaklonosti oca (partnera). Njezina tobožnja autonomija i njezino “partvoreno JA” izgrađeno je na temelju njezine “kćerinske egzistencije”. Kako bi pronašla samu sebe, morala bi natrag uzeti svoje idealno JA ustupljeno ocu. Ali time bi izgubila svoj ideal. I tek tada bio bi slobodan put za nove orijentacije.

Preveo Dubravko Torjanac